

دفتر نشر میراث مکتوب

قرآن جاودانی شده‌اند. چنانکه شناخت و درک عمیق قرآن و روایات، براساس همین آثار رشد و ترقی داشته است. تنوع درکها و فهمهای نابغه‌های فرهنگ اسلامی، به نسبت قربی که به وحی داشته‌اند، نیز به شناخت هرچه بهتر دین اسلام و فرهنگ اسلامی و شناساندن آن به نسلهای آینده خود کمک کرده است. لذا مطالعه در آثار علمی و تحقیقی اندیشمندان برجسته تاریخ اسلامی گام نخست و مقدمه‌ای واجب برای درکی صحیح و عمیق از معارف اسلامی است. خصوصاً که بزرگترین شخصیت‌های اسلامی نظیر ابن سینا، فارابی، خواجه نصیر طوسی، قطب الدین شیرازی، حافظ شیرازی، شیخ طوسی، ملاصدرا و دهها دانشمند دیگر، از سرزمین پربرکت ایران اسلامی برخاسته و هریک نقطه عطفی در تاریخ تحولات علمی و فرهنگی بوده‌اند.

جای بسی تأسف و حسرت است که از یک سو مهمترین آثار و میراث گرانبه این بزرگان تاریخساز را شرق شناسان غربی چاپ و منتشر کرده‌اند و از دیگر سوی، هنوز بسیاری از رسائل و کتب فارسی و عربی کتابخانه فرهنگ اسلامی - که گویا رقم آنها از صدها هزار تجاوز می‌کند - از دسترس محققان به دور مانده و دست حمایت فرهنگ دوستان از عرضه علمی و دقیق آن کوتاه بوده است.

* از برادر فاضل جناب آقای اکبر ایرانی که این گزارش را در اختیار مجله گذاشتند، سپاسگزاریم. آینه پژوهش

۱. ضرورت احیاء متون*

اسلام غنی‌ترین فرهنگ دنیاست، چه سرچشمه معارف و علوم آن، وحی و مخاطبان وحی است. آخرین دین آسمانی است که ناسخ همه ادیان و کتابش همچین پیام الهی است.

قرآن چون سخنی بی‌پایان و جامع است، هرکس به قدر توان و استعداد خود، از آن بهره می‌برد و سعی بر رفع ابهام از چهره پر رمز و راز آن می‌کند و دریچه‌ای به سراپرده اسرار آن می‌گشاید. قرآن آینه‌ای است به شفافی قلب خاتم الاولیاء، هرکس به همان اندازه که ظرف وجودی خود را صیقل داده، از آن کسب نور کرده و خود را در آن مشاهده کرده است. هر علم و دانشی به گونه‌ای نشو و نما و حیات و بقای خود را مرهون قرآن است. آثار دانشمندان بزرگ اسلامی به نور

فرهنگ ماندگار و هویت‌دار، فرهنگی است که همواره خود را بشناسد و بشناساند و هیچ‌گاه از این امر مهم بی‌نیاز نشود. فرهنگی که زبان آن قرآن است و تمام ادبیات اسلامی در حکم ترجمه‌ای است از معارف بی‌پایان قرآنی و هنر و معماریش نیز بر اصول هندسه اسلامی مبتنی است.

لازمه بی‌توجهی به فرهنگ اصیل و دیرینه خودی، رویکردی به فرهنگ وارداتی بیگانه و فرهنگ تحمیلی مترجم است. درک صحیح از فرهنگ مترجم، متوقف است بر فهم دقیق و درک مستمر از علوم و معارف اسلامی، لذا جز این، مقابله با تهاجم فرهنگی بیگانه امری نادرست و غیر اصولی می‌نماید.

از آنجا که اسلام از آغاز به نقاط مختلف جهان راه یافت، لذا آثار بیشماری توسط دیگر دانشمندان اسلامی تألیف و ترجمه شد از این رو، سهم شخصیت‌های برجسته دیگر سرزمینها در جای خود محفوظ است و بی‌شک مراکز علمی و پژوهشی دنیا به یک تبادل فرهنگی و علمی اصیل نیازمندند. چنان که زبان عربی در سطح جهان و زبان فارسی در شرق آسیا و آسیای میانه رواج بسیاری دارد. از این رو، حفظ هویت فرهنگی، طالب چنین ارتباط تنگاتنگی است.

دفتر نشر میراث مکتوب وابسته به امور معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، با توجه به همین ضرورت شکل گرفت. هدایت، نظارت، ایجاد تمرکز و حمایت از مراکز تحقیقاتی، مصححان و ناشران این آثار، از جمله وظایف اصلی این دفتر است.

۲- وظایف و اهداف این دفتر

۱-۲. ایجاد جریان فرهنگی

از آنجا که این دفتر به صورت ستادی و اجرایی عمل می‌کند، لذا بر آن است تا از کلیه مراکز تحقیقاتی و علمی، دانشگاهها، کتابخانه‌ها، ناشران و محققان مستعد حمایت لازم و اشراف و نظارت صحیح بر انجام فعالیت‌های متعدد داشته باشد. بخش احیاء متون خطی، بخش فرهنگی کاملاً ریشه‌ای و اصیل است که به دلایلی همواره مهجور بوده و بی‌شک بدون حمایت‌های دولتی توان بقا و ادامه حیات نداشته و سوسید فرهنگی قابل توجهی را می‌طلبید، زیرا جامعه در گذشته از درک اهمیت این بخش عاجز بوده و استقبال چندانی نمی‌کرد، به تبع آن، ناشران فرهنگی نیز با نگرانی زیربار انجام چنین کارهایی رفته‌اند.

از این رو، نه تنها استعداد‌های مشتاق، پیگیر امر

تصحیح و احیاء متون بوده‌اند که در انجام آن، دچار سختیها و مرارت‌هایی نیز شده‌اند. مسأله دشواری و گرانی هزینه تهیه و دریافت نسخه بدلها، نبودن دستگاههای میکروفیلم، عدم همکاری مسؤولان (برخی کتابخانه‌ها و حبس نسخه‌های نفیس) عدم اطلاع از دوباره‌کاریها، داشتن نگرانی از اینکه چه ناشری متحمل هزینه سنگین چاپ آن خواهد شد و مسائل دیگر، مزید بر علت شده و کار بدانجا رسیده که برای شروع این امر خطیر، می‌بایست با حمایت صحیح از مصحح و ناشر و کتابخانه‌ها و دانشجویان سطوح عالی، دست به ایجاد یک جریان فرهنگی زد.

براین اساس، کار شناسایی نسخه‌های نفیس (از لحاظ موضوعی و محتوایی) با استفاده از تجربیات فهرست‌نویسان، کتابشناسان، مصححان مجرب و خبره، فهراس خطی کتابخانه‌ها و کارهای در دست انجام مصححان، کارهای در دست چاپ ناشران، پایان‌نامه‌های دوره‌های فوق لیسانس و دکتری و... طبق ملاکها، شرایط و اولویتهایی - که ذکر آن خواهد آمد - آغاز گردید و گام‌های مؤثری برداشته شد و استقبال شایانی از آن به عمل آمد.

بدین روی، امید است با حمایتی که این دفتر می‌تواند از مصححان و ناشران کند، جریان چاپ و انتشار متون مصحح و منقح، تحت نظارت اساتید متخصص و گروه علمی این دفتر انجام گرفته و موانع پیشرفت کار برداشته شود و شوق و عزم و اهتمام افراد مستعد و خوش ذوق و صاحب اندیشه، در این راه جزم و تقویت گردد. اینجاست که با ایجاد جریان فرهنگی اصیل می‌توان به حفظ و حراست از فرهنگ خودی امیدوار بود.

۲-۲. تولید منابع و مصادر علمی برای مراکز تحقیقاتی و

دانشگاهها

شکی نیست که هر محقق و مؤلفی موفقیت خود را مرهون بهره‌ر هر چه بیشتر از منابع و مآخذ دست اول می‌داند و چنان که گفتیم تعدد و تنوع درکها و فهمها از سرچشمه‌های اصلی معارف و علوم به گونه‌ای است که هیچ کتاب و رساله‌ای تکراری نخواهد بود و گرنه پیشرفت علم مورد سؤال واقع می‌شد.

نسخه‌ای را تصحیح و تحقیق می‌کنند و با این عمل خود، دوباره کاری را اشاعه می‌دهند.

از این رو، دفتر نشر میراث مکتوب، ایجاد این هماهنگی و تمرکز را جزء وظایف خود دانسته و تاکنون گامهای مفید و مؤثری را برداشته و بیش از ده مورد را متذکر شده است.

تهیه فهرستی از نسخه‌های مصوب و برگزیده این دفتر و تکثیر آن، معرفی متون در حال تصحیح در مجلات تخصصی مانند آینه پژوهش، بینات و نشر دانش، پیش‌بینی راه‌اندازی فصلنامه اطلاع‌رسانی و نقد متون، نصب اعلامیه در کتابخانه‌ها و مراکز نگهداری متون خطی، ارتباط با ناشران متون و ... از جمله فعالیت‌های دفتر نشر میراث مکتوب در این راستاست.

۵-۲. حمایت از ناشران فرهنگی

ناشران فرهنگی افراد دلسوز و درد آشنایی هستند که همواره در راستای هدف مقدس احیاء میراث مکتوب اسلامی، متحمل بار هزینه‌های سنگین و طاقت‌فرسای چاپ و انتشار و توزیع کتابهای مذکور بوده‌اند و از این رو، تعداد آنها اندک و شاید، تنها توفیق آنها در جذب سرمایه اصلی کار بوده است. براین اساس، معاونت فرهنگی در دو زمینه کمک مناسب و شایسته‌ای به آنها کرده است:

۱- تأمین کاغذ کتابها به نرخ دولتی ۲۰٪ پیش‌خرید یک سوم از تیراژ کتاب (حداکثر ۱۰۰۰ جلد) کاری است که این معاونت با آن، ناشر را به همکاری دعوت کرده است. البته با توجه به اینکه این دفتر آثار آماده‌ای را در اختیار ناشر قرار می‌دهد و برای آماده کردن آن، مشکلاتی را پشت سر گذاشته و مخارجی را متحمل می‌شود، متقابلاً ناشر متعهد می‌شود که طرح جلد، نشانه دفتر نشر میراث مکتوب و نوع جلد پیشنهادی را زیر نظر این دفتر انجام دهد تا مجموعه کارهای منتشر شده از سوی این دفتر به شکل یکنواخت، زیبا و جالب توجهی عرضه شود.

۲-۶. عرضه میراث مکتوب به مراکز تحقیقاتی و

اسلام‌شناسی دنیا

بهترین راه ارتباط و تبادل فرهنگی با دنیا معرفی آثار علمی دانشمندان بزرگ ایران اسلامی است. دنیای غرب - به گفته گوستاوی لوبون - ترقی و تعالی تمدن و فرهنگ خود را پنج قرن مدیون فرهنگ غنی اسلامی می‌داند. چنان‌که دانشمندان بزرگ اسلامی - ایرانی در این امر مهم، نقش چشمگیری داشته‌اند. احیاء آثار علمی این بزرگان و عرضه صحیح و دقیق آنها به عرصه فرهنگ جهانی و مراکز

تأثر انگیز است که بخش عظیمی از آثار اندیشمندان بزرگ اسلامی، یا سر از کتابخانه‌های گوشه و کنار دنیا درآورده که دریافت آنها مشقت‌آور و شاید ناممکن می‌نماید، یا مفقود شده و اثری جز نام آنها باقی نمانده تا سرفراز انگیز تر، امکان دسترسی به آنها هست ولی به دلایلی که ذکر شد، کم‌لطفی فرهنگی نسبت به آنها شده است. برای جبران این مسأله، دفتر نشر میراث مکتوب، شایسته دید که جریان فرهنگی مورد نظر را با تشویق افراد مستعد و جذب و هدایت آنها آغاز و متون شناسایی شده و مورد تصویب را در اختیار آنها قرار دهد.

۳-۲. جذب محققان مستعد و دانشجویان علاقه‌مند

استفاده از توان علمی و استعداد فردی اشخاص صاحب قریحه و پرتلاش و نیز دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری در تصحیح و احیاء میراث مکتوب از متفکران نامدار ایران اسلامی، امری مطلوب و ضروری می‌نمود. شاید بهترین راه ایجاد جریان فرهنگی مورد نظر، همین طریق باشد. لذا حمایت این دفتر از دانشجویانی که موضوع پایان‌نامه‌های خود را امر تصحیح و تحقیق متون خطی قرار می‌دهند، انگیزه آنان را در حسن انجام کار دوچندان می‌کند و با نظارت و راهنمایی اساتید خبره بر دقت و صحت کار افزوده می‌شود و بدینوسیله نیروهای لایقی تربیت می‌شوند. ضمناً این دفتر تسهیلاتی را از جمله تقبل بخشی از هزینه نسخه‌های تهیه شده، کاغذ استنساخ و پرداخت حق التصحیح در اختیار مصحح قرار می‌دهد.

۴-۲. اطلاع‌رسانی و ایجاد تمرکز و هماهنگی

یکی از آسیب‌های فرهنگی در هر جامعه، دوباره‌کاریهای پرخرج ولی بی‌فایده است. دوباره‌کاری در کارهای تحقیقاتی و پژوهشی نه تنها کم‌فایده نیست که بسیار سودمند و کارگشاست. اما در امر ترجمه، تصحیح و تألیف چندان اثری ندارد. در این امور، گاه مترجم و مصحح در سیر انجام کار احساس نگرانی دارد. بعضاً کسانی مدعی انجام تصحیح متنی هستند، لیکن سالها می‌گذرد و کتابی عرضه نمی‌کنند، حتی موجب انصراف انجام آن توسط دیگران می‌شوند. از سوی دیگر بعضی بدون دادن اطلاعات به نشریه یا رسانه‌ای،

۵. اولویت موضوعات

۱- ترجمه قرآن و کتب حدیث ۲- ترجمه های کهن فارسی در موضوعات مختلف ۳- تفسیرهای فارسی ۴- علوم قرآن ۵- سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) ۶- تاریخ اسلام و ایران ۷- کلام و فلسفه و عرفان فارسی ۸- ادبیات فارسی و علوم بلاغی ۹- علوم کاربردی، محض و پایه ۱۰- هنرها، فنون و صنایع.

یادآوری می شود آنچه در گذشته بیش از همه در امر تصحیح متون مورد توجه بوده، نشر متون ادبی، عرفانی و بعضاً فلسفی بود که شاید این شیوه را به ذهن برخی کسان می رساند که دانشمندان مسلمان ایرانی به علم و دانش به معنای خاص آن اهتمام نداشته اند؛ غافل از آنکه علمای بزرگ غرب قرنهای خوشه چین خرمن معارف و علوم پرفیض اسلامی و ایرانی بوده اند. از این رو دفتر نشر میراث مکتوب می کوشد تا احیاء متون علمی را نیز اولویت دهد.

با توجه به آنچه گفته شد، نسخه های منتخب و تهیه شده، طبق ملاکهای گزینش و شرایط عمومی نسخ و رعایت اولویت موضوعی، توسط شورای علمی این دفتر، مطالعه و بررسی و پس از تأیید به تصویب می رسد. ضمناً هر کتاب به تناسب موضوع آن به نظر و تأیید حداقل دو تن از اساتید صاحب نظر و کارشناس آن موضوع می رسد.

۶. مراحل گزینش و انجام کار تصحیح و انتشار کتاب

آثار و عناوین پیشنهادی که از طرق مختلف از جمله معرفی فهرست نویسان، کتابشناسان، اساتید متخصص، بررسی فهرس خطی، نشریات و مجلات اطلاع رسانی، ناشران متون، مراکز تحقیقاتی و راههای دیگر به این دفتر می رسد، به دو گونه مطرح است:

۱. آثار و نسخه های تصحیح و تحقیق شده و آماده چاپ.
۲. صرفاً عناوین کتب خطی برای تصحیح و تحقیق در مورد اول، نخست ضرورت اصل موضوع و اولویت چاپ آن بر طبق ملاکهای مشخص، در شورای علمی بررسی می شود؛ در صورت تأیید، کتاب پیشنهادی مورد مطالعه و بررسی دو تن از کارشناسان و متخصصان در آن موضوع قرار گرفته و نکات اصلاحی لازم ذکر می شود.
- در مورد دوم، اگر معرفی و پیشنهاد دهنده، خود متخصص و مجرب در آن موضوع باشد، در صورتی که طبق ملاکها و اولویتهای موجود تأیید شود، فرم شناسایی نسخه ها

اسلام شناسی و شرق شناسی دنیا، خدمتی بزرگ به اسلام و تقدیر و تجلی شایسته از متفکران بزرگ ایران اسلامی است. از این رو برگزاری سمینارهای علمی در بزرگداشت و تکریم یاد آنها و نیز انتشار مجموعه آثار و تألیفات آنها بسیار ضروری می نماید. در این راستا، این دفتر تاکنون توانسته است، بیش از ۱۷ تن از دانشمندان بزرگ را که اغلب آثار آنها مخطوط مانده، شناسایی کند و بنا دارد رسائل و مصنفات آنها را به صورت مجموعه تحقیق، تصحیح و منتشر کند.

از این دسته اند:

۱. ابوعلی مسکویه رازی
۲. خاندان دشتکی ها
۳. حزین لاهیجی
۴. حسن بن عبدالرزاق لاهیجی
۵. آقا جمال خوانساری
۶. میرزا رفیعا نائینی
۷. علیقلی بن قراچغای خان
۸. ملاشمسا گیلانی و ...

۳. ملاکهای گزینش نسخه های خطی

- ۱-۳. داشتن خطی نفیس و منحصر به فرد (از لحاظ موضوع و محتوا).
- ۲-۳. آثار فارسی-شیعی قرن سوم تا چهاردهم (با رعایت اولویت).
- ۳-۳. کلیه آثار فارسی پیش از قرن هشتم (با داشتن امتیازات علمی، محتوایی، کاربردی و منحصر به فرد بودن با رعایت اولویت).
- ۴-۳. آثار خطی عربی علمای طراز اول (با رعایت اولویت).
- ۵-۳. خالی بودن آثار از مطاعن و تشنیعات و مسائل تفرقه انگیز و خلاف شرع.

۴. ملاکهای عمومی نسخ

- ۱- بداعت موضوع و محتوا ۲- تحقیقی و علمی بودن
- ۳- جامعیت و شمول موضوعات ۴- داشتن نثر فارسی خوب
- ۵- کاربردی بودن ۶- نوآوری ۷- امتیازات دیگری از لحاظ علمی، ادبی و هنری داشتن (اولویت با گزینش آثاری است که مشابه چاپی نداشته و دارای امتیازات ادبی باشد).

در اختیار وی قرار می‌گیرد و سپس با تأیید اعضای شوربا با مصحح آن قرارداد تصحیح بسته می‌شود. اگر معرف و پیشنهاددهنده، تخصص و صلاحیت کافی را نداشته باشد، باید کمی نسخه خطی یا استنساخ آن را جهت بررسی و اعلام نظر تحویل دهد. در صورت تصویب اصل موضوع، وی ملزم است کار تصحیح را تحت نظر یکی از اساتید مجرب در تصحیح انجام دهد و در صورت حسن انجام کار، با وی قرارداد تصحیح منعقد می‌شود و با ارائه کار در سه مرحله به عنوان کمک به وی به طور اقساط از مجموع حق الزحمه تقریبی، وجوهی به وی پرداخت می‌شود. ضمناً حدود یک سوم هزینه دریافت نسخه‌های خطی از کتابخانه‌ها، از مصحح آن مطالبه می‌شود.

در پایان به عناوین کتابهایی که توسط این دفتر در حال حروفچینی و انتشار می‌باشد، اشاره می‌کنیم:

۱. آثار احمدی (فارسی)، تألیف: احمد بن تاج‌الدین استرآبادی (قرن ۹)

۲. احسن الکبار فی معرفة الائمة الاطهار(ع) (فارسی)، تألیف: سید محمد بن ابی زید عرشاه علوی ورامینی (قرن ۸)

۳. بصائر یمنی (فارسی)، تألیف: محمد بن محمود نیشابوری (قرن ۶) [تفسیر]

۴. بلابل القلاقل (فارسی)، تألیف: ابوالمکارم محمود بن محمد واعظ حسنی (قرن ۷) [تفسیر خطابات قرآن]

۵. ترجمه [کهن] التحصین فی مقامات العارفين (فارسی و عربی)، تألیف: احمد بن فهد حلّی (قرن ۹)

۶. تفسیر تاجم التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم (فارسی)، تألیف: عمادالدین طاهر بن محمد اسفراینی (قرن ۵)

۷. الجواهر فی معرفة الجواهر (عربی)، تألیف: ابوریحان بیرونی (قرن ۵) [سنگ‌شناسی]

۸. فريدة القصر و جريدة العصر (عربی)، تألیف: عمادالدین اصفهانی (قرن ۶)

۹. سلم السماوات (فارسی)، تألیف: ابوالقاسم بن ابوحامد (قرن ۱۰) [چنددانشی]

۱۰. شرح دیوان منسوب به حضرت امیرالمؤمنین با فواتح سبعة (فارسی) تألیف: حسین بن معین‌الدین میبدی (قرن ۱۰)

۱۱. شرح نظم الدر [شرح قصیده تائیه ابن فارض] (فارسی)، تألیف: صائغ‌الدین علی بن محمد تُرکه (قرن ۹)

۱۲. فرائد الفوائد فی احوال المدارس و المساجد (فارسی)، تألیف: محمد بن زمان بن کلبعلی (قرن ۱۱)

۱۳. فواید راه آهن (رساله تغییرات و ترقیات در

صنعت) (فارسی)، تألیف: محمد کاشف (قرن ۱۴)

۱۴. مرآة الاکوان (فارسی) [تخریر هدایة ملاصدرا]،

تألیف: سید احمد بن محمد حسینی اردکانی (قرن ۱۳)

۱۵. مقاصد اللغة (فرهنگ لغت عربی به فارسی)،

تألیف: ناشناخته (قرن ۹)

۱۶. منشآت (فارسی)، تألیف: حسین بن معین‌الدین

میبدی (قرن ۱۰)

۱۷. منهاج الکرامه فی اثبات الامامه (عربی)، تألیف:

علامه حلّی (قرن ۸)

۱۸. مصنفات ابوعلی مسکویه رازی (عربی)، تألیف:

ابوعلی مسکویه (قرن ۶)

۱۹. مصنفات حزین لاهیجی (فارسی)، تألیف: حزین

لاهیجی (قرن ۱۲)

۲۰. مصنفات حسن بن عبدالرزاق لاهیجی، (فارسی و

مربوط به قرن ۱۱)

